

ОСВІТНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОФЕСІЙНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ МІНЛИВОСТІ

EDUCATIONAL FACTORS OF INFLUENCE ON THE PROFESSIONAL SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF SOCIAL CHANGE

У статті проаналізовано чинники впливу на професійну соціалізацію особистості в умовах соціальної мінливості та обґрунтовано напрями діяльності закладу вищої освіти при переході до нової моделі освіти. З'ясовано сутність феномену мінливості, який розкривається через такі поняття, як зміна, динаміка, розвиток, адаптація та їх похідні. Визначено, що процес соціалізації особистості, її формування, розвитку, становлення відбувається у взаємодії з навколишнім середовищем, яке впливає на цей процес за допомогою різних соціальних факторів. Якщо розглядати процес адаптації особистості до умов професійної діяльності та особливості професійного становлення, то можна говорити про її професійну соціалізацію. Визначено фактори, які впливають на необхідність переходу до нової моделі освіти, адекватної тим кардинальним змінам, які відбуваються в суспільстві, заклади вищої освіти мають готувати майбутнього фахівця до життя у надзвичайно динамічному, суперечливому соціальному середовищі; трансформуються і видозмінюються не лише знання та вміння, а й особисті ідеали молодого покоління, означені і запрограмовані знання, ідеали і норми життєдіяльності особистості уже не можуть бути провідною метою навчання; зростає значення творчого компоненту у навчанні. Визначено, що метою вищої освіти як соціального середовища є підготовка творчого спеціаліста, здатного репродукувати уже здобуті знання, ідеали, норми поведінки. Доведено, що в умовах соціальної мінливості важливим є перехід до нової моделі освіти, основними напрямами якої є гуманізація, гуманітаризація та інформатизація. Модель підготовки спеціаліста з вищою освітою в умовах соціальної мінливості повинна базуватися на інтеграції. Визначено, що важливим напрямом діяльності закладу вищої освіти повинен стати перехід від мети навчання у вигляді системи знань, умінь і навичок у їх класичному розумінні до особистісних характеристик майбутнього фахівця, які все більше виступають у ролі безпосередніх показників рівня його професійної соціалізації. Успіх процесу професійної соціалізації залежить від низки як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин.

Ключові слова: соціальна мінливість, соціалізація, професійна соціалізація, вищі заклади освіти, модель освіти, майбутні фахівці, інтегративний підхід.

The article analyzes the factors influencing the professional socialization of the individual in the conditions of social variability and substantiates the directions of the higher education institution during the transition to a new model of education. The essence of the phenomenon of variability, which is revealed through such concepts as change, dynamics, development, adaptation and their derivatives, is clarified. It was determined that the process of socialization of an individual, its formation, development, formation takes place in interaction with the environment, which affects this process with the help of various social factors. If we consider the process of personal adaptation to the conditions of professional activity and the peculiarities of professional development, then we can talk about its professional socialization. The factors that affect the need to transition to a new model of education and upbringing, adequate to the radical changes that are taking place in society, are determined, there are institutions of higher education that must prepare the future specialist for life in an extremely dynamic, contradictory social environment; not only knowledge and skills, but also the personal ideals of the young generation are transformed and changed, then defined and programmed knowledge, ideals and norms of personal life can no longer be the leading goal of student education and upbringing; the importance of the creative component in education is increasing. It was determined that the purpose of higher education as a social environment is to train a creative specialist capable of reproducing already acquired knowledge, ideals, and norms of behavior. It has been proven that in the conditions of social change it is important to transition to a new model of education, the main directions of which are humanization, humanitarianization, and informatization. The model of training and education of a specialist with a higher education in conditions of social change should be based on integration. It was determined that the transition from the goal of education in the form of a system of knowledge, abilities and skills in their classical sense to the personal characteristics of the future specialist, which increasingly act as direct indicators of the level of his professional socialization, should become an important direction of the higher education institution. The success of the process of professional socialization depends on a number of both objective and subjective circumstances.

Key words: social variability, socialization, professional socialization, higher education institutions, model of education, future specialists, integrative approach.

УДК 37.018.1(073)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.40>

Цюприк А.Я.,

докт. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри соціальної роботи,
управління та суспільних наук
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

Гаврилюк М.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська
політехніка»

Якимович О.Н.,

канд. пед. наук,
провідний фахівець кафедри штучного
інтелекту
Національного університету «Львівська
політехніка»

Постановка проблеми. Мінливість – найвищезначніша характеристика соціуму, яка сприймається людиною. Вища школа знаходиться в стадії фундаментальних змін, основу яких становить принципово нове мислення, орієнтоване на якісно нові умови життєдіяльності молодого покоління. Проблеми сьогодення в системі української вищої

освіти обумовлені як світовими процесами, так і змінами, пов'язаними з радикальними перетвореннями суспільного життя України. Війна піддала глибокій переоцінці духовні основи суспільства, його ідеали. Невдовзі чекають зміни пов'язані з післявоєнною відбудовою. А в нестабільних умовах незбалансованості соціального середовища

для успішної життєдіяльності вирішальне значення має рівень сформованості духовного світу особистості. Функція ж його формування в основному відводиться системі освіти.

Аналіз досліджень. У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється проблемам взаємозв'язку освіти та соціалізації особистості. Проаналізовано глибинні, сутнісні соціальні зміни, що відбиваються на системі вищої освіти як компоненті соціального макросередовища, яке є динамічним та зазнає постійних змін [1]. Визначено, що вся система соціального виховання у вищій школі покликана формувати нову свідомість і нове мислення майбутніх фахівців. Саме у цьому контексті розглядається інтегративний підхід до навчального процесу [5]. Педагогічні дослідження показали, що технологічні можливості освіти, які відбуваються в умовах євроінтеграції, повинні супроводжуватись посиленням ролі моральної основи соціальних перетворень, етичної обумовленості людської діяльності [2]. Обґрунтовано, що саме в процесі соціалізації особистості система освіти і виховання має зіграти істотну роль [6]. Встановлено, що система соціального виховання в структурі вищої освіти має бути «керованою випереджаючою системою, яка б передбачала і задовольняла потреби нинішніх і майбутніх поколінь, що відповідає духу нової цивілізованої моделі розвитку – моделі стійкого розвитку особистості» [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми На підставі висловленого можна зробити такий висновок: сьогодні майбутній розвиток соціуму все частіше проектується через інститут освіти і виховання, який має орієнтуватись, перш за все, не на поточні, а на перспективні цінності суспільства, які обумовлюють як образ майбутнього природного і соціального середовища, так і відповідного йому інтелектуального, морального і діяльнісного образу особистості. Проте недостатньо дослідженою залишається проблема професійної соціалізації майбутніх фахівців в умовах соціальної мінливості.

Мета статті полягає в аналізі чинників впливу на професійну соціалізацію особистості в умовах соціальної мінливості та обґрунтування напрямів діяльності закладу вищої освіти при переході до нової моделі освіти.

Виклад основного матеріалу. У різних галузях знань сутність феномену «мінливості» розкривається через такі поняття, як зміна, динаміка, розвиток, адаптація та їх похідні. Кожен із цих термінів спрямований на пояснення окремих сторін мінливості: зміна є результатом, продуктом мінливості, динаміка вказує на траєкторію, повторюваність (циклічність) і перманентність змін, поняття розвиток позначає якісне зростання, еволюційність, закономірність перетворень, і, нарешті, адаптація пояснює мінливість як зворотній зв'язок,

як реакцію, спрямовану на зняття протиріччя між зовнішніми змінами і внутрішнім станом. Для пояснення соціальної дійсності, і в її категоріальному апараті виник термін «соціальна мінливість». Винятковість терміну «соціальна мінливість» у порівнянні з такими як «соціальна зміна» та «суспільний розвиток» не передбачає однозначної зумовленості переходу від етапу до етапу, чіткої спрямованості розвитку, вивчає усе розмаїття можливих станів суспільства. Залежно від розмірів, масштабів їх виявлення у суспільстві. Таким чином, в різних галузях знань сутність феномену «мінливості» розкривається через такі поняття, як зміна, динаміка, розвиток, адаптація та їх похідні. Кожен із цих термінів спрямований на пояснення окремих сторін мінливості: зміна є результатом, продуктом мінливості, динаміка вказує на траєкторію, повторюваність (циклічність) і перманентність змін, поняття розвиток позначає якісне зростання, еволюційність, закономірність перетворень, і, нарешті, адаптація пояснює мінливість як зворотній зв'язок, як реакцію, спрямовану на зняття протиріччя між зовнішніми змінами і внутрішнім станом [1, с. 30].

Вища освіта є багатограним компонентом макросередовища. У ході дослідження її впливу на становлення особистості можна вичленити дві групи актуальних проблем. Перша група стосується проблематики функціонування вищої освіти як досить важливого інституту відтворення і розвитку культури суспільства. Виходячи з даної проблеми, ми вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу на дослідженні змін у функціонуванні і розвитку соціуму, зокрема, тих елементів, які відіграють важливу роль у життєдіяльності студента і які повинні змістовно забезпечуватись системою вищої освіти. Друга група актуальних проблем стосується вивчення проблем, пов'язаних з пошуком перспективних моделей освіти, необхідних для формування більш сучасних та динамічних якостей особистості, які досить значущі як для індивідуального розвитку студента, так і для майбутнього розвитку суспільства.

Фактом є те, що вищу освіту як елемент духовної сфери включено у широкий соціокультурний контекст, її стан і перспективи розвитку багато в чому визначаються системою наявних у соціумі зв'язків і відносин. У соціальному плані вища освіта – важливий механізм, який підтримує як відтворення соціальної структури, так і соціальну мобільність. Накопичений в межах закладу освіти потенціал знань і особистісних орієнтацій є тією умовою, що дозволяє активній частині населення переходити у більш престижний соціальний стан.

Соціокультурне середовище як на макро-, так і на мікрорівні також впливає на систему вищої освіти. Маються на увазі, перш за все, певні моральні цінності суспільства, існуючі традиції,

вплив соціальної структури. У свою чергу, вища освіта – це один із найбільш важливих способів трансляції молодим поколінням накопичених людством знань і соціального досвіду і є одним із провідних інститутів професійної соціалізації майбутніх фахівців.

На рівні суб'єкта мінливість проявляє себе як складний механізм соціалізації, результатом якого є перетворення структур свідомості. Цей механізм діє на поверховому рівні (смыслеутворення, смыслоусвідомлення) як приєднання нових та переосмислення наявних мислинневих структур; і на глибинному рівні (смысловудова) – як створення нової системи цінностей. Рушієм мінливості, як ми можемо відмітити з вищезрозглянутого, виступає протиріччя. Протиріччя між реальним та внутрішнім світом особистості, або протиріччя між внутрішнім світом однієї та іншої особистості. Знімається цей конфлікт незворотнім перетворенням структур свідомості суб'єкта [1, с. 32].

У сучасному суспільстві молода людина зазнає (сильного чи слабшого) впливу в результаті дії багатьох соціальних інституцій, серед яких система освіти у цьому процесі посідає не останнє місце. Якщо наочно відтворити цей вплив на особистість різних компонентів мікро- і макросередовищ, то можна вичленити компоненти, які різними шляхами, за допомогою різних механізмів і за різних умов можуть впливати на особистість. Серед них три компоненти мікросередовища: сім'я, неформальні групи, первинні колективи, в яких відбувається міжособистісне спілкування. Інші компоненти представляють духовну сферу: система освіти, засоби масової інформації (телебачення, радіо, газети, журнали тощо), установи комунікації (бібліотеки, музеї, театри тощо), ідеологія, наука, мистецтво, кожний із яких по-своєму впливає на становлення і зміни особистості.

Таким чином, можна говорити про соціалізацію, як безперервний і багатограний процес, який триває протягом усього життя людини. Однак найбільш інтенсивно він протікає в дитинстві і юності, коли закладаються всі базові ціннісні орієнтації засвоюються основні соціальні норми і відносини, формується мотивація соціальної поведінки. Процес соціалізації" особистості, її формування, розвитку, становлення відбувається у взаємодії з навколишнім середовищем, яке впливає за допомогою різних соціальних факторів [6, с. 19].

Розрізняють макро-, мезо- та мікрофактори соціалізації особистості. На соціалізацію людини впливають світові процеси – екологічні, демографічні, економічні, соціально-політичні, а також країна, суспільство, держава в цілому, які розглядаються як макрофактори соціалізації. До мезофакторів належать формування етнічних установок; вплив регіональних умов, в яких живе і розвивається дитина, тип поселення, засоби масової комунікації

та ін. До мікрофакторів відносять сім'ю, освітні установи, групи однолітків, що становить найближчий простір і соціальне оточення, в якому перебуває дитина і в безпосередній контакт з яким вона вступає. Це найближче середовище, в якому відбувається розвиток дитини, називають соціумом, або мікросоціумом [6; с. 21].

Загалом суть розуміння впливу освіти відображається в трьох основних аспектах. Перший аспект: освіта формує не особистість взагалі, а особистість у конкретному суспільстві і для нього. Другий аспект: оптимальною одиницею для освітнього процесу є не індивід, а група. Групи розрізняються за кількістю її членів, цілями і функціями. У ході соціалізуючого процесу виробляються різні моделі поведінки, яким підпорядковуються індивіди в групах. Третій аспект: цілі освіти у суспільстві не можуть бути адекватно зрозумілими, доки вони відокремлені від конкретних ситуацій, в які попадає кожна група, і від соціального устрою, в якому вона формується. Якщо розглядати процес адаптації особистості до умов професійної діяльності та особливості професійного становлення, то можна говорити про її професійну соціалізацію.

Фактори, які впливають на необхідність переходу до нової моделі освіти і виховання, адекватної тим кардинальним змінам, які відбуваються в суспільстві: заклади вищої освіти мають готувати майбутнього фахівця до життя у надзвичайно динамічному, суперечливому соціальному середовищі; трансформуються і видозмінюються не лише знання та вміння, а й особисті ідеали молодого покоління, то означені і запрограмовані знання, ідеали і норми життєдіяльності особистості уже не можуть бути провідною метою навчання і виховання студента; зростає значення творчого компонента у навчанні.

Метою вищої освіти як соціального середовища була не стільки підготовка творчого спеціаліста, скільки працівників, здатних репродукувати уже здобуті знання, ідеали, норми поведінки. В сучасних умовах володіння інформацією, комп'ютерною технікою значною мірою перебирають на себе означені функції, що дозволяє спеціалістові посилювати свій творчий потенціал. А звідси постає завдання готувати спеціаліста, здатного до творчої діяльності, нестандартного мислення, гуманістичної поведінки. Зростає роль гуманістично-етичної концепції, яка лежить в основі життєдіяльності суспільства і визначає допустимі варіанти його розвитку, а в ньому кожного індивіда.

Як наголошує Н. Лавриченко у своєму дослідженні [4], «освіта як особлива соціальна інституція залежна у своїй організації від особливостей структури та функціонування інших суспільних підсистем – економічної, політичної, соціальної і, в свою чергу, справляє визначальні організаційні

та функціональні впливи на інші суспільні підсистеми. Саме це й зумовлює посилення наголосу на значенні проблем соціалізації як особливої форми і змісту взаємозв'язків системи освіти в сучасному суспільстві» [4, с. 83].

В останні роки зростає актуальність загальнокультурної та гуманітарної підготовки фахівців у сфері технічних та природничих наук. «З ускладненням інженерної діяльності різко розширилась сфера факторів, що визначають рівень професіоналізму. Наукова та технічна творчість, що характерна для інженерної діяльності, неможлива без високого рівня розвитку загального та професійного інтелекту, креативності особистості та розвинутої уяви. Вища школа повинна не лише давати вузькоспеціальну підготовку, але і формувати висококультурну, гуманну та моральну особистість, розвивати громадянські якості, вчити цивілізованим формам спілкування. У формуванні світоглядного, соціально-культурного аспекту професіоналізму у будь-якій сфері професійної діяльності значну роль відіграє соціально-гуманітарне знання» [5, с. 27].

На думку вчених, університети мають готувати не лише до спеціальних професійних знань, але й давати всебічний загальнолюдський, моральний і громадянський розвиток. Одним із недоліків вищої школи О. Киричук [3] вважав надмірну і ранню спеціалізацію, що призводило до звуження горизонту майбутнього спеціаліста і це орієнтувало його лише на інтереси професії. На його думку, знання гуманітарних наук у спеціалістів природничих і технічних наук розбуджують уяву, фантазію, інтуїцію; у свою чергу, знання основ точних наук гуманітаріями дисциплінує їхній розум.

Сьогодні можна з певністю сказати, що досконале знання рідної й іноземної мови об'єктивна є першочергова необхідність фахівця з вищою освітою. Дегуманізація суспільства призвела його до дегуманізації соціальних відносин, до зміни місця цілей і засобів. Усвідомленню цього негативного явища покликана слугувати гуманізована освіта, яка має сприяти багатогранному розвитку особистості, формуванню широкого духовного потенціалу. Процес гуманізації у вищій школі повинен бути спрямований, перш за все, на створення сприятливих умов для самовираження і розвитку особистості як студента, так і викладача, на формування повноцінного середовища інтелектуального, творчого спілкування, яке може сприяти реалізації пізнавальних запитів і духовних потреб особистості, її професійному зростанню.

Не можна обійти ще одного напрямку реформування вищої школи – інформатизації. Метою даного процесу є підготовка випускників університету до життя і праці у сучасному світовому співтоваристві, підвищення рівня їхнього професіоналізму. на основі широкого використання «сучасних

інформаційних технологій як основи компетентнісно-орієнтованого формування професіоналізму фахівців у процесі їхньої освітньої підготовки» [2, с. 17]. Отже, в умовах соціальної мінливості важливим є перехід до нової моделі освіти, основними напрямками якої є гуманізація, гуманітаризація та інформатизація.

Модель підготовки спеціаліста з вищою освітою в умовах соціальної мінливості повинна базуватися на інтеграції наук про природу і наук про людину, соціально-гуманітарного і природничо-наукового знання. Це обумовлено творчим характером майбутньої професійної діяльності студентів університету. Диференціація та інтеграція знань, їх системний характер, міжгалузеві зв'язки повинні мати своє відображення як у змісті освіти, так і у змісті соціального виховання, забезпечуючи гнучкість, мобільність, динамізм соціально значущої діяльності студентів відповідно до вимог сучасного суспільства. Такими, на нашу думку, є основні ознаки, які визначають специфіку соціальної мінливості, і освіти майбутнього спеціаліста, зокрема. Вони відбиваються на системі вимог до підготовки і виховання спеціаліста як соціальної особистості і обумовлюють необхідність умов, які б сприяли професійній соціалізації індивіда.

У цьому плані визначаємо вимоги до сучасного фахівця.

Професійна компетентність. Вона передбачає поєднання теоретичних знань і практичних навичок у певній галузі професійної діяльності, уміння здійснювати аналіз і розрахунки, знання світових і національних досягнень у своїй галузі. Нині професійна компетентність багато в чому визначається готовністю використовувати інформаційні технології.

Наявність навичок творчості. Вона передбачає здатність випускника вищого навчального закладу здійснювати аналіз і дослідження при вирішенні професійних завдань, уміння орієнтуватись у нестандартних умовах і ситуаціях, прагнення до постійного особистісного професійного самовдосконалення.

Системність поглядів. Передбачає розуміння динамічних процесів у суспільстві, науці і техніці, уміння оцінювати взаємозв'язок явищ, виявляти причинні зв'язки. Вона реалізується умінням розробляти достовірні моделі, оптимізувати параметри рішень, які приймаються, шляхом знаходження розумного компромісу між різними суперечливими вимогами.

Комунікативність. Базується на володінні усним і писемним літературним мовленням; володіння хоча б однією іноземною мовою; уміння користуватися комп'ютерною технікою спілкування; знання психології і етики спілкування.

Усвідомлена відповідальність. Вона передбачає розуміння соціальної значущості рішень, що

приймаються, свої ролі у діяльності виробничої мікрогрупи, відповідальності перед нинішнім і майбутнім поколіннями.

Таким чином, важливим напрямом діяльності закладу вищої освіти повинен стати перехід від мети навчання у вигляді системи знань, умінь і навичок у їх класичному розумінні до особистісних характеристик майбутнього фахівця, які все більше виступають у ролі безпосередніх показників рівня його професійної соціалізації. Успіх процесу професійної соціалізації залежить від низки як об'єктивних, так і суб'єктивних обставин. Останні характеризуються загальною спрямованістю особистості, її прагненням до самоствердження, самореалізації, специфічними інтересами й особливостями та індивідуальним досвідом. Дані особистісні показники обумовлені, з одного боку, індивідуальною потребою в освіті, реалізація якої – свобода діяльності особистості, яка базується на її активності та виборі; з другого – соціокультурною ситуацією в суспільстві, яка впливає на соціальну роль кожного із студентів, соціальний статус майбутнього фахівця, на його життєві пріоритети тощо.

Висновки. Таким чином, діяльність закладів вищої освіти спрямована на професійну соціалізацію майбутніх фахівців. Така діяльність здійснюється на основі інтегративного підходу. В умовах

соціальної мінливості важливим є перехід до нової моделі освіти, основними напрямками якої є гуманізація, гуманітаризація та інформатизація.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аверіна О. І. Соціальна мінливість: когнітивний аналіз : монографія / за ред. проф. В. П. Бега ; К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 202 с.
2. Гаврилук М. В., Якимович Т. Д. Теоретичні засади моделювання багатомірних технологій навчання в умовах євроінтеграції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць. Спецвипуск. Том 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 16–21.
3. Киричук О.В. Філософія освіти і проблеми виховання. *Філософія освіти в сучасній Україні*. К.: ІЗМН, 1997. С. 116–122.
4. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські обриси. К.: ВІРА ІН САЙТ, 2000. 444 с.
5. Пастирська І. Я., Якимович О. Н. Інтегративний підхід до навчального процесу в контексті соціалізації майбутніх фахівців технічного профілю. *Молодь і ринок*. 2018. № 4 (159). С. 26–30.
6. Цюприк А. Роль соціалізації в процесі розвитку особистості. *Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток*: матеріали III Всеукр. н-пр. конф. з міжнар. участю від 26–27 травня 2016 року. С. 19–23.